

PŘEDSTAVY O MUŽSKÉM/CHLAPECKÉM VZHLEDU VE ŠKOLNÍCH TŘÍDÁCH¹ / IRENA SMETÁČKOVÁ, HELENA ČECHOVÁ, KAROLÍNA KLASOVÁ, BARBORA SLAVÍČKOVÁ

Notions of Male/Boy Appearance in School Classrooms

Abstract: The article focuses on the adolescent concept of male/boy appearance and its impact on the social position of boys in a classroom structure. Boys can reach a better social position if their appearance corresponds to group norms. Based on three qualitative studies it is proven that group norms consist of a set of requirements toward male appearance which differ from requirements toward female appearance both in content and strength. The results of partial surveys are discussed in the context of present international theoretical approaches and empirical evidences about the ideal of beauty in a gender perspective.

Key words: ideal of beauty, adolescence, gender, peer group

Ačkoliv tělesnost a vzhled jsou antropologicky významnými entitami, jejich význam v moderní euroamerické kultuře se proměňuje a roste (Lipovetsky 2007). Na jedné straně to s sebou nese pozitivní důsledky, jako je větší zájem o zdravou životosprávu, na druhé straně to však ústí v nepřiměřenou až škodlivou péči o vlastní vzhled, v redukci charakteristik, ke kterým je přihlíženo při formování interpersonálních vztahů, a vede k silně materialistické hodnotové orientaci společnosti. Tato rizika jsou silnější v případě dospívajících. Adolescence totiž představuje vysoce zranitelné období, a to jednak kvůli silněji prožívané obavě z nepřijetí okolím, jednak kvůli větší nejistotě týkající se vlastního těla, které právě prochází prudkými proměnami (Macek 2003). Proto se dnes oprávněně věnuje značný výzkumný i teoretický zájem tomu, jaký je obsah ideálu krásy, jak jej dospívající vnímají a do jaké míry jeho nárokům podléhají. Výrazně hlubší poznání panuje v otázce ideálu ženské krásy a dopadů, které má na jednotlivé dívky. Oblast mužské krásy dosud zůstává spíše v pozadí, stejně tak jako problematika vlivu představ o vzhledu na vrstevnické vztahy.

Právě těmito dvěma tématy se zabýváme v tomto článku. Jeho cílem je diskutovat o obsahu ideálu chlapeckého/ mužského vzhledu a o jeho roli v třídních skupinových normách. K tématu nejsou k dispozici žádné české výzkumy, a proto jsme uskutečnily tři dílčí kvalitativní výzkumná šetření, jejichž výsledky (navzdory malému rozsahu výzkumů) naznačují, jak žáci a žákyně v českých třídách uvažují o chlapeckém vzhledu. Tyto dílčí výsledky a relativně neobvyklé metodologické uchopení výzkumných otázek mohou být inspirací pro budoucí komplexnější výzkumy. Stěžejní částí je zasazení výsledků našich dílčích studií do kontextu zahraničních výzkumných zjištění o ideálu krásy a jeho významu pro dospívající, na základě čehož poukazujeme na témata vhodná k podrobnějšímu prozkoumání. Jak v rámci prezentace a diskuse zahraničních nálezů, tak v rámci vlastních výzkumných studií kombinujeme v přístupu k tématu psychologickou a genderovou perspektivu a soustřeďujeme se na

provázanost tří úrovní konstrukce maskulinity (v komplementaritě k femininitě) – úroveň celospolečenská, úroveň vrstevnických kolektivů a úroveň individuální.

Výzkumné studie a jejich výsledky

Pro získání vhledu do zkoumané problematiky jsme uskutečnily tři dílčí studie v 9. ročnících čtyř běžných základních škol. Každá studie se zaměřovala na jiný aspekt tématu a používala specifický postup při sběru dat, avšak z hlediska metodologie i výsledků se vzájemně doplňovaly. Společným cílem studií bylo přispět k zodpovězení následujících dvou otázek: 1. Jak adolescentní dívky a chlapci vymezují mužskou a chlapeckou fyzickou krásu? 2. Jak významný je podle nich fyzický vzhled pro sociální vztahy ve třídě? V obou případech nás přitom zajímalo i odhalení mechanismů, kterými se oba typy postojů formují. V následujících třech podkapitolách představujeme jednotlivé studie a jejich hlavní výsledky. V dalších kapitolách na téma nahlédneme ze čtyř úhlů, které se ukázaly být ve studiích relevantní (ideál krásy, vzhled a genderový řád, význam vzhledu v adolescenci, vzhled ve vrstevnické skupině), a dílčí výsledky zasazujeme do dosavadních poznatků o tématu.

První studie: Ideál mužské krásy z pohledu dospívajících

První studie se týkala představy obličeje krásného muže z pohledu dospívajících dívek a chlapců (Slavičková 2011). Jejím cílem bylo zjistit, jaký je obsah žákovského ideálu mužské obličejové krásy a jak spolu souvisí vnímání celku obličeje a těla s jeho jednotlivými částmi v kontextu představy ideálu. Ve studii byly použity dva na sebe navazující rozsáhlé dotazníky, přičemž v prvním dotazníku měli studující uspořádat patnáct vzhledových kategorií (věk, rasa, rysy, oči, obočí, čelo, nos, tváře, ústa, lícní kosti, obličej, čelisti, hlava, brada, líčení) podle toho, jak jsou pro ně u vzhledu muže důležité, a dále u každého znaku určit preferovanou podobu. Na základě výpovědí v prvním dotazníku byly

vytvořeny podobizny mužů, které byly zahrnuty do druhého dotazníku, v němž je měli respondenti a respondentky hodnotit. Tím se prověřila platnost původně formulovaného ideálu. Dotazníky byly zadány v jedné třídě, která zahrnovala osm chlapců a šest dívek ve věku 14 až 15 let. Z hlediska prospěchu, vzdělanostních aspirací, rodinného zázemí a pedagogického vedení se jednalo o běžnou třídu.

V odpovědích panovala shoda, že pro ideál mužské krásy jsou nejdůležitějšími charakteristikami věk, tvar obličeje, oči a obličejové rysy. Dívky a chlapci se ovšem lišili v podpoře jednotlivých oblastí. Dívky se více shodovaly u oblastí, které jsou nejpodstatnější, zatímco chlapci u kategorií nejméně podstatných, tedy de facto u těch, které s krásou naopak nemají podle jejich názoru mnoho společného. To znamená, že dívky mají jasnější a společnou představu o tom, jaký je ideál krásy, zatímco chlapci o tom, co již do představy krásného muže nepatří.

Z otevřených položek vyplynulo, že obě skupiny přistupovaly k vyplňování dotazníku odlišně – dívky si často představovaly v ideálu mužské krásy svého potenciálního partnera, zatímco chlapci si v řadě případů do odpovědí promítali sebe samé a byli v hodnocení méně kritičtí (např. připouštěli problematickou pleť či vrásky). Dívky měly naopak větší požadavky, které souvisely s tím, že k ideálnímu muži přistupovaly jako ke svému potenciálnímu partnerovi. Dobře to ilustruje způsob hodnocení výšky. Všechny dívky odpověděly, že ideální muž by měl být vyšší než žena, respektive než ony samy: „Muž by měl být o pár centimetrů vyšší než žena.“

Další odlišnost mezi dívkami a chlapci se vyskytla v zaměření na detaily. Dívky popisovaly krásný obličej pomocí větších detailů než chlapci. Například dívky za velmi důležité považovaly oči či ústa, avšak chlapci upřednostňovali tvar celého obličeje a celkové rysy. Zdá se tedy, že dívky se soustřeďují na jednotlivosti, zatímco chlapci dávají přednost celku.

Jedním z mála konkrétních požadavků, na němž se zcela shodli dívky i chlapci, byla podoba těla. Všichni se vyslovovali pro určitou míru svalnatosti těla, ne však příliš kulturní proporce. Z hlediska hmotnosti většina požadovala, aby nebyl muž obézní, ale také aby nebyl příliš hubený. Typická odpověď zněla: „Krásný muž není vyhublý. Svalnatí muži vypadají skvěle, ale ne žádní kulturisti.“

Dívky i chlapci považují za princip mužské krásy „přirozenost“, ovšem neshodují se v tom, jaká je optimální míra zásahů do vzhledu. Chlapci preferují menší množství úprav než dívky – tj. chlapci vymezují hranice přirozenosti újeji a rigidněji než dívky. Například v souvislosti s vlasy měly dívky relativně podrobné požadavky: „Vlasy asi tak maximálně 10 cm dlouhé, nagelované“, zatímco chlapci se naopak na úpravu vlasů nezaměřovali. Podobně v případě tělesného ochlupení všechny dívky uvedly, že ho krásný muž mít nemá, zatímco chlapci uvedli, že jej mít může.

Druhá studie: Vzhled v představě ideálního spolužáka

Druhá studie se zabývala genderovým rozměrem žákovské role z pohledu adolescentních dívek a chlapců (Čechová

2011). Hlavním cílem bylo zjistit, jaké jsou představy adolescentů a adolescentek o ideálním spolužákovi a ideální spolužačce. Představy byly shromážděny pomocí polostrukturovaného psaní od studujících jedné třídy, kterou tvořilo devět chlapců a osm dívek ve věku 14 až 15 let. Záměrně byla zvolena zcela běžná třída, bez výrazných sociokulturních a prospěchových rozdílů. Všichni píšící dostali za úkol ve slohové práci popsat ideálního spolužáka a ideální spolužačku. Texty byly podrobeny obsahové analýze, která zahrnovala jednak hledisko objektu popisu (tj. kdo byl popisován) a jednak hledisko autorství (tj. kdo popisoval).

Z hlediska dominantní třídní představy ideálního spolužáka a spolužačky je vzhled nejdůležitější obsahovou složkou žákovské role (dalšími jsou osobnostní vlastnosti, sociální dovednosti a trávení volného času). Ovšem zatímco chlapci upřednostňovali vzhledové charakteristiky ve stejné míře v popisu spolužáka i spolužačky, dívky kladly větší důraz na popis vzhledu spolužačky. Ovšem také u spolužáka fyzická podoba ve většině popisů pocházejících od dívek výrazně převažovala nad popisem jeho dalších charakteristik.

Většinová představa o vzhledu požaduje, aby ideální spolužák byl vysoký a štíhlý. Dívky částečně akceptují také hubenou postavu, ale chlapci operovali jen s pojmem „štíhlost“, která směřuje spíše ke sportovně vypracovanému tělu. Celkově chlapci v preferovaném vzhledu explicitně či implicitně uváděli souvislost se sportem a tradičními mužskými aktivitami. To je patrné například i v tom, že chlapci požadují pouze krátce střižené tmavší vlasy, zatímco dívky varují v délce, barvě i úpravě vlasů, které odkazují k pestřejším životním stylům: „Měl černo-růžové vlasy, no spíš černé s růžovými proužkami a taky měl ostříhaný vlasy na patku.“

Důležitým aspektem představy ideálního spolužáka bylo oblečení, ačkoliv téměř ve všech popisech uniformně zahrnovalo džíny a tričko. Tento unisexový trend se často objevoval i u popisu spolužačky, ovšem se zdůrazněním větší barevnosti či zkrášlujících doplňků. V případě oblečení spolužáka byla chlapci akcentována značka oblečení („Měl na sobě tmavě modré džíny, černé triko a hnědou mikinu značky Adidas s kapucí“), která souvisí s vyšší prestiží a pozicí ve skupině, a tudíž i s větší sociální úspěšností. Dívky takové kritérium téměř neuváděly, nýbrž více se zaměřily na určitou originalitu, kterou v nich vzbuzují různé vedlejší úpravy. Jednalo se například o představu piercingu, který by měl/mohl jejich ideální spolužák mít. Takový artefakt může být interpretován jako tendence k nezávislosti a revoltě, která vzbuzuje v dívkách vůči danému chlapci obdiv (mezi chlapci je obdiv spojen spíše se sportem a jemu odpovídající podobou těla).

Analýza z hlediska autorství přinesla vysvětlení rozdílného pohledu dívek a chlapců na ideálního spolužáka. Pokud chlapci popisovali svého spolužáka, projevovala se tendence k projekci/identifikaci nebo ke kompenzaci. Například hoch, který byl sám zavalitější postavy, kladl při popisu ideálního spolužáka důraz na jeho štíhlost a vysokou postavu. Dívčí popisy stavěly na předpokladu, že s ideálním spolužá-

kem navážou vztah, který varioval od přátelství k potenciálnímu partnerství. O hlubší vztahovosti svědčí i míra emocionálně zabarvených přívlastků, které dívky v popisech často užívaly – např. „*Měl velice roztomilý a zároveň přátelský úsměv.*“ Takový původ představy vysvětluje důležitost vzhledu spolužáka i ze strany autorů-chlapců, kteří si uvědomují, že určitá vizáž a s ní spojená atraktivita zvyšuje úspěšnost v získávání dobrého sociálního postavení ve třídě i v navazování milostných vztahů.

Třetí studie: Vliv vzhledu na postavení v kolektivu

Třetí studie se zaměřovala na formování struktury třídy v souvislosti s třídním ideálem krásy (Klasová 2010). Cílem bylo zjistit, zda ve třídě existuje určitý sdílený ideál krásy, případně jaký je jeho obsah a jaká je shoda či rozdíly mezi dívčími a chlapeckými představami, a dále zmapovat zkušenosti dospívajících s tím, jak se podílí vzhled a podobnost s případným třídním ideálem krásy na postavení v žákovském kolektivu. Výzkumný vzorek tvořily dvě třídy dvou běžných základních škol. Ve třídách proběhlo pozorování, následně byl zadán dotazník o ideálu krásy (17 chlapců a 12 dívek) a sociometrický dotazník B3 (21 chlapců a 13 dívek).

Za nejdůležitější faktory ovlivňující postavení ve třídě respondenti a respondentky považovali vlastnosti, chování a vzhled (dále osobnost jako celek, která představovala zastřešující kategorii). Uvedené odpovědi leží na pomyslné dimenzi vnitřní versus vnější charakteristiky. Chování a vlastnosti představují úzce související komponenty. Na základě toho, jak se jedinec v kolektivu projevuje, usuzují ostatní na jeho stabilní osobnostní vlastnosti. Je pro ně důležité, aby dívka či chlapec vystupoval/a v souladu se skupinovou normou a podle role přisouzené kolektivem, přičemž celkové projevy by měly být ve prospěch třídy: „*Důležitý je, jak se, kdo chová, protože pak víme, co od něj čekat – jestli nás nabonzuje, nebo jestli půjde do toho s náma.*“

Ačkoliv je vzhled pro dospívající důležitým faktorem, mají k němu rozporuplný a ne zcela reflektovaný postoj, který vyplývá z jeho mnohoúrovňového a latentního působení. Příkladem jsou nekonzistentní odpovědi dívky, která na jedné straně preferuje jedinečné a výrazné chování i vlastnosti, ale na druhé straně připouští, že neobvyklý vzhled může ovlivňovat třídní hierarchii a interakce ve skupině, ať již v pozitivním nebo (zejména) negativním slova smyslu. Stejná dívka odpověděla, že pro fungování kolektivu jsou rozhodně důležité *chování a vlastnosti*, ale vzápětí uvedla, že pokud někdo svým vzhledem neodpovídá skupinové normě, tak se k němu ostatní *chovají jinak než k ostatním*. Nesoulad svědčí o tom, že studující sice ke vzhledu při hodnocení druhých lidí přihlížejí, ale zároveň si uvědomují konsekvence v podobě povrchnosti a rizika manipulace. Vzhled se tak může dostat do reálného konfliktu s vnitřními charakteristikami člověka i s jeho chováním: „*Někdo je pěkně oblečen, ale chová se jak kretén.*“ Riziko přetvářky nadhodnocují dívky, což může být výsledkem jejich vlastních zkušeností, kdy se snaží pomocí masivnější úpravy svého

vzhledu prezentovat sebe samé v jiném světle, nebo naopak výsledkem obranného mechanismu, kterým se dívky brání akceptovat tlaky na svůj vzhled.

Dospívající zdůrazňovali, že vzhled a péče o něj podléhá normám, které obsahují dvě dimenze – míru úprav a situační kontext. Muži by měli péči o vzhled podřizovat primárně hygieně („*být čistý*“) a praktickým potřebám („*takové oblečení, aby člověk nezmrzl*“); z estetického hlediska je cílem „*naturální*“ vzhled. Kromě toho je nutné citlivě rozlišovat vhodnost vzhledu podle situace (např. do školy a na doma), protože „*těžko sem bude někdo chodit v pyžamu*“. Sociální cit souvisí s tlakem skupiny. Dospívající (zvláště chlapci) si uvědomují, že určitý styl oblékání s sebou může nést sociální prestiž ve skupině, respektive může vést k trestům: „*Když bude mít tepláky, tak se mu asi vysmějou.*“ Péče o vlastní vzhled má tedy dvě hlavní zdůvodnění, z nichž jedno lze označit za praktické (eventuálně medicínské), druhé za sociální. Sociální zdůvodnění nabývá podoby sociálněnormativní (motivem je obava z vyloučení) a sociálněinformační (motivem je důvěra ve skupinové normy jako racionálně správné).

Sociálněnormativní tlak se projevuje v umístění ve třídní hierarchii a v šířce sociálních vazeb. Od vzhledu se odvozuje vliv na ostatní („*Ten, kdo nosí lepší oblečení, víc machruje...a naopak ten, kdo má oblečení usuntělé, tak je více ve stínu*“) a celkové postavení v kolektivu. Čím blíže je vzhled člověka skupinovému ideálu krásy (který ve sledovaných třídách víceméně odpovídal celospolečenskému ideálu krásy), tím lepší vztahy má s ostatními a naopak. Krajním případem špatného sociálního postavení v důsledku vzhledu může být ostrakizace až šikana: „*Nikdo se s ním nebaví a neberou ho*“; „*Smějou se mu, dělej si z něho srandu.*“ Vliv vzhledu na postavení ve třídě akcentují dívky i chlapci, ovšem adolescentky častěji zdůrazňují pozitivní dopady, tj. explicitně připomínají vliv na dosažení vyšších sociálních pozic ve třídě, zatímco adolescenti naopak uvádějí negativní dopady, tj. reflektují šikanu. Jak velký význam dospívající vzhledu přikládají, vyplývá i z toho, že v obou třídách se vyskytlo několik dívek a chlapců, kteří se domnívají, že kdyby se alespoň částečně změnil jejich vzhled (postava, oblečení apod.), cítili by se ve skupině lépe. Jeden chlapec například uvedl, že by na sobě chtěl změnit „*všechno, hlavně zhubnout a líp se oblékat*“.

Vzhled a ideál krásy

Realizované studie ukázaly, že studující operují s určitou představou ideálního vzhledu, s nímž porovnávají konkrétní osoby. Aniž by to plně reflektovali, rozlišovali tři roviny normativních představ o vzhledu – celospolečenskou, skupinovou a individuální, které se snažili uvést do souladu. Dominantní roli přitom má ideál krásy, který představuje ve společnosti sdílenou a oceňovanou představu fyzické atraktivity podléhající kulturní a historické determinaci.²

Samotná estetická kategorie krásy je problematická. Z filosofického hlediska existují dvě základní pojetí krásy.

Buď se jedná o kvalitu a priori přítomnou v určitém jevu, který v jakémkoliv člověku následně budí libost, nebo se jedná o kvalitu relační, která figuruje mezi jevem a konkrétním člověkem (Campbell 2005). Domníváme se, že pojetí krásy jako imanentní charakteristiky má v sociálních vědách svůj odraz v evoluční psychologii a sociobiologii. Ty považují atraktivitu za mechanismus sloužící primárně biologické reprodukci, neboť zajišťuje spojení žen a mužů a navíc vstupuje do výběru geneticky nejvhodnějších partnerů. V případě mužů je údajně znakem jejich reprodukční vhodnosti jejich vysoké sociální postavení, které je důkazem síly (tzv. alfa samci), a v případě žen je vhodnost určena jejich plodností, která se odvozuje z WHR indexu, tj. poměru pasu a boků (Streeter, McBurney 2002). Toto pojetí pokládáme za neplatné. Svědčí o tom vysoká kulturně-historická proměnlivost ideálu krásy a zejména dominantní existence takových historických představ o kráse, které nebyly asociovány s plodností (např. ideál křehkosti až dětského vzhledu v době renesance či Twiggy ve 20. století).

Druhé pojetí krásy, které ji považuje za vztahovou kvalitu, předpokládá, že v každém člověku mohou estetickou libost vzbuzovat jiné charakteristiky. Krása neexistuje a priori, nýbrž vzniká v rámci vnímání daného jevu a zpracování informací o něm. Probíhá porovnání vnímaného obsahu s kritérii, která již v mysli existují a která byla vytvořena na základě předchozích zkušeností a/nebo byla přijata z okolí. To znamená, že definice krásy je otázkou konvence a osvojovaného vkusu (Bourdieu 2000). Společenské představy o tom, co je krásné (a co ošklivé), si lidé interiorizují v rámci socializace. V tomto smyslu je ideál krásy široce sdílenou sadou charakteristik označovaných za krásné, které jednotliví lidé přijímají v průběhu života za své a následně si na jejich základě budují subjektivní ideál krásy. Jak se projevilo i v našich studiích, z hlediska subjektivního prožívání studující považují krásu za imanentní, ačkoliv ve skutečnosti je relační charakteristikou.

K osvojování ideálu krásy dochází prostřednictvím výchovných autorit, vrstevnických skupin a médií. Učení vyúsťuje v subjektivní ideál krásy, který se obvykle do velké míry shoduje se společenským ideálem, avšak přesto je jedincem prožíván jako výsledek vlastního a „přirozeného“ (až biologicky podmíněného) estetického cítění. Na individuální úrovni ideál krásy vystupuje jednak jako kritérium pro hodnocení druhých lidí a jednak jako zdroj pro formování ideálního tělesného já, které následně slouží k porovnání reálného tělesného já a generuje pocit ne/spokojenosti s vlastním vzhledem.

Protože společenská představa obsahuje velmi exkluzivní podobu krásy, která neodpovídá reálnému vzhledu většiny osob,³ bývá ideál krásy také někdy označován za mýtus krásy. Jak říká N. Wolf (2000: 13–14): „Krása jako objektivní a univerzální neexistuje. Obrazy, které vidíme kolem sebe, jsou založeny na mýtu.“ Použitím pojmu mýtus se zdůrazňuje, že se jedná o zaujaté a nereflektované vyznávání nepravdy či smyšlenky. Kromě toho však můžeme

v pojmu mýtus vnímat i význam odkazující k antropologické terminologii, podle níž se jedná o vyprávění objasňující původ světa či kultury a zdůvodňující společenský řád. Prostřednictvím mýtu se stvrzuje hromadná a závazná zkušenost, která ustavuje společenství. V tomto smyslu má mýtus/ideál krásy velký význam pro fungování genderového řádu, neboť tvoří klíčový prvek ve vymezení preferované femininity a hegemonní maskulinity (Kimmel 2000). Dominantní představa krásy má diskursivní povahu. Při aplikaci Foucaultova pojetí diskursu (Foucault 2007) můžeme říci, že ideál krásy ustavuje určité legitimní pojetí krásy, které strukturuje a rámuje vnímání, uvažování a chování týkající se vzhledové atraktivity, a přihlášení se k němu přináší jedinci mocenské výhody.

Ideál krásy v kontextu genderového řádu

Jak naznačily i výsledky uvedených studií, mezi představami mužské a ženské krásy panuje řada rozdílů, které lze rozčlenit do dvou oblastí: 1. kvantity neboli síly vlivu, 2. kvality neboli obsahu. Ideál ženské krásy je výrazně silnější než ideál mužské krásy. V důsledku toho jsou muži vystaveni menšímu sociálnímu tlaku na svoji fyzickou atraktivitu než ženy a zároveň lidé (ženy i muži) strukturují své vnímání a hodnocení druhých na základě fyzického vzhledu více v případě žen než mužů (Lippa 2009). Po obsahové stránce se ideál krásy u mužů a u žen liší zejména tím, pro jaké fyzické oblasti a do jakých detailů stanovuje optimální vzhledové charakteristiky. Od ženského vzhledu jsou požadovány jiné parametry a větší podrobnosti, čímž se prohlubuje i první uvedený rozdíl týkající se síly vlivu ideálu ženské krásy. Oba typy rozdílů vyplývají z genderového řádu, který přinášílost k femininitě či maskulinitě i rozdíly mezi nimi spojuje s biologickými charakteristikami, jež jsou extrapolovány na celkové fungování osobnosti, v popředí se vzhledem (Lippa 2009, Unger 2000). Polarizace se kombinuje s dalšími dvěma mechanismy – komplementaritou a androcentrismem.

Komplementarita zajišťuje, že femininita a maskulinita tvoří vzájemně se doplňující celek, přičemž pojítkem je sexualita (Bem 1993). Sexualizace vztahů mezi ženami a muži se realizuje jednak jako apriorní zdůrazňování „přírodních“ rozdílů, jednak jako prověřování možnosti navázat partnerský, a tedy sexuální vztah, jehož vznikem se potenciálně dovrší komplementarita maskulinity a femininity v podobě konkrétních osob (Kimmel 2000). Prizma sexualizace činí z fyzické atraktivity velmi důležitou charakteristiku, která se stává integrálním prvkem genderového řádu (Berry 2008). Všechny tři naše studie ukázaly, že komplementarita založená na sexualizaci je skutečně stěžejním východiskem uvažování dospívajících o mužském a ženském vzhledu. Dívky měly tendenci posuzovat chlapecký vzhled z perspektivy potenciální partnerky, u chlapců se uplatňovaly spíše ego-obranné strategie (identifikace a kompenzace).

Druhým mechanismem je androcentrismus, který představuje nadřazenost maskulinity nad femininitou, respektive asymetrii určitých typů maskulinit nad jinými (Bem

1993). V případě femininity je fyzická krása důležitější charakteristikou než v případě maskulinity (Lipovetsky 2007, Kimmel 2000). Výsledky našich studií se s tím shodují – význam vzhledu při hodnocení chlapců je nižší než při hodnocení dívek. Právě krása je u žen tradičně považována za zdroj jejich dobrého, a tedy mocného sociálního postavení (Brown, Gilligan 1992). V případě mužů vyplývá moc z jiných zdrojů – zejména z aktivity, odvahy, síly a inteligence. Jsou-li tyto charakteristiky doplněny fyzickou atraktivitou, bude jejich váha znásobena. Stejně tak jako v případě žen, avšak v opačném pořadí, tj. základním požadavkem je krása, která může (ale nemusí) být doplněna dalšími charakteristikami. Z toho vyplývá, že tlak na to, aby ženy splňovaly ideál krásy, který je i díky tomu formulovaný podrobněji, bývá výrazně větší. Muži i ženy se mu podřizují i přesto, že to ve většině z nich vzhledem k nereálnosti ideálu krásy vyvolává nepříjemné pocity spojené s pochybnostmi o sobě samých a že je to redukuje z komplexních bytostí nadaných řadou schopností na primárně objekt fyzické či estetické touhy.

Popsané české studie ukázaly, že dívky vnímají požadavky vůči svému vzhledu jako strukturovanější, rozsáhlejší a hlubší, a proto aplikují podrobnější kritéria i na vzhled chlapecký (oproti samotným chlapcům), což působí dojem větší kritičnosti. To naznačuje existenci hlubší odlišnosti v percepčních stylech budovaných v genderové socializaci, které se uplatňují při posuzování chlapecké/mužské krásy. Dívky jsou v souvislosti s tělesností a péčí o tělo schopny podrobnějšího náhledu, zatímco chlapci mají holističtější přístup. To považujeme za důsledek genderové socializace, v níž jsou chlapci spíše vedeni ke globálnímu pohledu a dívky k posuzování detailů (Beal 1994), zvláště z hlediska estetiky lidského těla. Chlapci se proto tomuto detailnímu, a tedy „dívčímu“ náhledu na mužskou atraktivitu brání. Navíc je patrné, že chlapci nemohou definovat mužskou krásu a její sociální dopady pozitivně (výčtem parametrů), ale jediné negací. Detailní a pozitivní vymezení mužské krásy by evokovalo oceňování druhých mužů v oblasti fyzické atraktivity, kterou genderový řád explicitně asociuje se ženami. Orientací na mužskou krásu, ať již ve vztahu k vlastnímu zevnějšku či při posuzování druhých, by chlapci riskovali zpochybňování své maskulinity, jejímž stěžejním požadavkem je heterosexuality. Z toho vyplývá zdánlivý paradox – dívky operují s detailnější představou o ideálním chlapeckém/mužském vzhledu než chlapci, ale přitom připouštějí větší variabilitu projevů; naopak chlapci definují mužský vzhled velmi úzce a rigidně. Síla negativně definovaného ideálu mužské krásy je tedy podobně velká, či dokonce větší než síla ideálu ženské krásy.

Jak říká N. Wolf (2000: 14), výsledkem genderové socializace ve vztahu k ideálu krásy je, že „ženy jej musí chtít ztělesňovat a muži musí chtít vlastnit ženy, které jej ztělesňují. Toto ztělesnění je imperativem pro ženy, a ne pro muže.“ Tento závěr koresponduje s teorií objektifikace (Frederickson, Roberts 1997), podle níž jsou ženy vedeny gen-

derovou socializací k tomu, aby na sebe více než muži pohlížely jako na objekt hodnocení druhých lidí. Ženy tedy vůči sobě internalizují observační perspektivu a ve větší míře než muži odvozují hodnotu sebe samých ze zpětné vazby, kterou dostávají od svého okolí, zvláště od mužů. Muži jsou naopak v důsledku socializace ve svém chování, vnímání i sebepojetí nezávislejší a méně záměrně přihlížejí k názorům a hodnocení druhých lidí, zvláště žen (Unger 2001). To však nemusí znamenat, že jsou vůči ideálu mužského vzhledu rezistentní – nicméně, jak bude ještě ukázáno níže, jeho vliv na utváření chlapecké identity (oproti identitě dívčí) je odlišný.

Obsah ideálu ženské a mužské krásy

Dosud jsme se věnovali především rozdílu v síle vlivu, kterým působí ideál ženské krásy a ideál mužské krásy. Nyní přesuneme pozornost k rozdílu v jejich obsahu. Ty se týkají jednak struktury, tj. kterým tělesným oblastem a do jaké hloubky se ideál věnuje, a jednak konkrétních požadovaných charakteristik v daných oblastech. S využitím dostupných výzkumů (např. Berry 2008, Frederikson, Roberts 1997) můžeme ve struktuře ideálu krásy rozlišit následující klíčové oblasti: 1. celková velikost těla (výška, váha), 2. tělesné proporce, 3. obličej, včetně vlasů, 4. úpravy těla.

Podle ideálu krásy by ženské tělo mělo být spíše menší a subtilnější, zatímco mužské tělo by mělo být větší, mohutnější. To se týká zejména výšky – u mužů se cení, jsou-li vyšší než ženy. Naopak v případě váhy je požadavek vůči mužům i ženám obdobný – jejich těla by měla být podle ideálu štíhlá. Ovšem štíhlost mužů má působit atleticky a silně (jak se ukázalo i v našich studiích), zatímco štíhlost žen má zdůrazňovat jejich vyvinutá nadra a boky a/nebo má působit křehce. Atraktivní dospělé ženské tělo představuje útlý pas a širší boky, nejlépe doplněné ještě větším poprsím (Streeter, McBurney 2002). U mužů se rovněž sledují tělesné proporce, avšak jsou zaměřeny spíše na horní polovinu těla. Podle výzkumu J. Fialové (2006) je za současný ideál krásného muže považován sportovní typ, vyšší a štíhlejší, se svalnatou hrudí, širokými rameny a silnými pažemi. Rovněž nároky na krásu obličeje jsou výrazně větší vůči ženám než mužům. V obou případech vykazují obličeje hodnocené jako krásné znaky symetrie, avšak mužský obličej nemusí být plně vyvážený z hlediska jednotlivých proporcí.⁴ Ve shodě s tím naše studie ukázaly, že požadovaný chlapecký vzhled tvoří vysoký, štíhlý, silný, svalnatý, avšak nikoliv kulturistický typ, a obličej s celkově přijatelnými rysy s možným zvýrazněním určité pasáže (přičemž žádná obličejová část není mimořádně významná).

Skutečnost, že fyzická atraktivita má v mužské a ženské roli jiné postavení, způsobuje, že je asociována s odlišnými dalšími charakteristikami a v odlišné míře. Méně atraktivní ženy jsou vnímány jako maskulinnější (Lippa 2009). Ovšem totéž neplatí o mužích, neboť vzhled není v případě mužské role tak podstatný. Jak dalekosáhlé dopady může hodnocení vzhledu mít na celkový dojem o konkrétních ženách

a mužích, dokládá například výzkum provedený na české vysoké škole (Franěk, Bílek 2011), v němž byla hodnocena fyzická atraktivita studentů a studentek a s odstupem také profesionalita výkonu při prezentaci. Ukázalo se, že studenti-muži, kteří byli viděni jako atraktivnější, dosáhli také vyššího hodnocení profesionálnosti a odbornosti, zatímco ženy, které muži považovali za fyzicky atraktivnější, byly hodnoceny jako méně odborné. Tento výzkum potvrzuje zahraniční nálezy, které dokládají přímou souvislost mezi posuzováním atraktivity a intelektuálních kompetencí u mužů, avšak nikoliv u žen (Berry 2008).

Specifickým aspektem ideálu krásy jsou činnosti, kterými je vzhled vytvářen a na které je z výsledného vzhledu usuzováno. Naše studie ve shodě se zahraničními výzkumy ukázaly, že zatímco u žen se viditelná péče o vzhled vyžaduje (vzhled musí působit jako upravený až pěstěný), pro muže platí norma „přirozenosti“, která definuje jako minimum čistotu a jako maximum nedbalou eleganci, protože příliš viditelná péče o mužský vzhled se neslučuje s tradiční maskulinitou.⁵ Bez ohledu na množství péče o vzhled je taková představa podobně normativní jako ideál dívčí/ženské krásy, a dokonce v něm můžeme spatřovat i jistou větší náročnost spojenou s nacházením optimální míry úprav, k níž je třeba rozvinutý sociální cit.

Význam vzhledu u dospívajících dívek a chlapců

Dospívání představuje přechodové období mezi dětstvím a dospělostí,⁶ jehož centrálním úkolem je budování identity (Langmeier, Krejčířová 2006), která představuje vědomí sebe samého, včetně příslušnosti k femininitě či maskulinitě. Důležitými parametry identity je pocit kontinuity a stability, pocit vlastní kompetence a pocit pohody (Macek 2003). Na základě reflexe vlastních tělesných i psychických dispozic a jejich projevů se formuje sebepoznání, z něhož po zapojení hodnocení vzniká sebepojetí, ve kterém se trvale či situačně mohou akcentovat různé aspekty (Blatný 2001). Jedním z nich je tělesné já, které vzniká vnímáním vlastního těla na pozadí představ o ideálním fyzickém vzhledu. Z toho plyne, že fyzický vzhled hraje v životě dospívajících velmi významnou roli (Langmeier, Krejčířová 2006, Macek 2003), a to ze dvou důvodů. Jedním je celková pozornost, kterou soudobá společnost věnuje vzhledu, na což dospívající v rámci hledání sebe samých reagují vlastním hlubším zájmem o tuto stránku bytí. Druhým důvodem jsou reálné tělesné změny, které dospívání přináší a které činí adolescenty a adolescentky citlivější vůči všemu, co se týká fyzika. Pokud adolescent nebo adolescentka dostává ze svého okolí negativní zpětnou vazbu na svůj vzhled nebo pokud si sám/sama vyhodnotí, že je jeho/její vzhled ideálu krásy vzdálený, vede to obvykle k negativnímu sebehodnocení, k pocitům úzkosti a viny⁷ (Bačová, Mikulášková 2000, Blatný 2001, Unger 2001, Macek 2003).

Vlastní tělesné sebepojetí se formuje pod vlivem společenského ideálu krásy. Ideál chlapecké a dívčí krásy je do velké míry shodný s ideálem dospělé ženy a dospělého

muže, k nimž směřuje. Chlapecká krása je vymezena vyšší, přiměřeně svalnatou postavou a vyvážeností obličejových rysů. Dívčí krása je vymezena štíhlou, menší postavou a pěstěným vzhledem. Znatelný rozdíl oproti dospělým ideálům panuje v požadavku na proporce dívčího těla, které nemusí vykazovat tak jako dospělé tělo větší boky a řadry, nýbrž naopak může/má být velmi štíhlé, bez výrazného WHR indexu⁸ (Brown, Gilligan 1992).

Dívky častěji mívají snížené sebepojetí a vykazují vyšší nespokojenost s vlastním tělem, a to přesto (či právě proto), že o svém těle více přemýšlejí a více se o něj starají. Nižší sebepojetí vykazují zvláště dívky, které se definují jako femininní, a snaží se proto dostat (nereálným) nárokům na ženskou krásu (Unger 2001, Brown, Gilligan 1992). K obdobným závěrům dospěly i dřívější české výzkumy, které zjistily, že dívky častěji vnímají pubertu úzkostně a ambivalentně, zatímco změny jako tělesný spurt, hrubnutí hlasu či růst vousů jsou chlapci přijímány kladně (Rašticová 2009). Jednou z příčin rozdílných pocitů⁹ je již uvedená menší normativnost mužského ideálu krásy, díky níž nejsou chlapci na rozdíl od dívek vystaveni tak rozsáhlým a silným požadavkům na svůj vzhled (Bačová, Matejovská 2003). Druhým důvodem je větší nezávislost, k níž jsou chlapci převládající genderovou socializací vedeni – dívky svoji hodnotu značně odvíjejí od hodnocení druhými, chlapci mají rozvinutější vnitřní zdroj kontroly a pocit vlastní účinnosti (Unger 2001, Lippa 2009). Naše studie však nepotvrzují, že by chlapci byli vůči společenským a skupinovým vzhledovým normám imunní, naopak. Ovšem uplatňují vůči nim odlišné identitní strategie než dívky, které se s ideálem více ztotožňují. Zdá se, že chlapci místo toho častěji využívají kompenzační, odmítavé a únikové strategie, což jim (vzhledem k povaze genderové socializace) nezabráňuje vybudovat si dobře integrovanou identitu.

Řada aktuálních výzkumů ovšem dokládá, že nespokojenost s vlastním tělem u chlapců narůstá (i když je stále výrazně nižší než u dívek). Kromě tělesné hmotnosti je nejčastější příčinou nedostatek muskulatury. Chlapci si přejí mít větší svaly, což považují nejen za ryze estetický cíl, ale také se domnívají, že coby majitelé svalnatějších těl by snadněji zapadli do vrstevnického kolektivu – svalnatá postava je asociovaná s dominancí v mužském kolektivu a s ochranností vůči ženám, které jsou naopak ve své štíhlosti křehké a slabé (Jones, Crawford 2006). Naše studie ovšem ukázaly, že chlapci (a ještě více dívky) jsou zdrženliví vůči kulturistické svalnatosti. Přejí si mít tedy svaly, které spíše než k záměrnému pěstění (tj. odmítané viditelné péči) odkazují ke sportu a výkonnosti, což jsou ve vrstevnických kolektivech oceňované atributy.¹⁰

Význam vzhledu ve vrstevnické skupině

Vrstevnická skupina je prostředím, v němž si děti a dospívající osvojují normy a hodnoty a prostřednictvím porovnání s druhými získávají představu o své osobě (Macek 2003). Každá skupina si vytváří své specifické sociální nor-

my, které vyplývají jednak z cílů skupiny a z širšího kontextu, v němž existuje, a jednak z toho, jaké jsou dispozice a zájmy lidí náležejících do skupiny. Dodržování norem přináší souhlas a uznání, zatímco nekonformní projevy mohou vést k vyloučení ze skupiny. Sociální normy mimo jiné vymezují žádoucí projevy členů skupiny, včetně jejich vzhledu a péče o něj (Beal 1994). V několika českých i zahraničních sociometrických výzkumech se ukázalo, že děti s vysokou oblíbeností a vlivem jsou také často vrstevníky hodnoceny jako hezčí nebo dobře vypadající (např. Hrabal 1992).¹¹

S tím plně korespondují i výsledky našich studií, které ukázaly, že vzhled je v hodnocení spolužáků a spolužaček klíčový. Za důležitou však považujeme zjištěnou ambivalenci – podle dospívajících by vzhled neměl mít zásadní význam pro posuzování druhých lidí, ale zároveň reflektují jeho velkou roli v ustavování sociálních vztahů. Tím vzniká paradox, kdy na jedné straně je tělo a jeho úprava považována za projev osobnosti, na druhé straně za vnější masku, která zakrývá „skutečnou podstatu“ osobnosti. Symptomatické přitom je, že si studující tento rozpor – podobně jako řadu dalších – ne zcela plně uvědomují. K jeho uvědomění dochází nejčastěji při překračování hranic adekvátní úpravy vzhledu.

Vzhledem k charakteristikám dospívání se v adolescentních skupinách věnuje vzhledu maximální pozornost. Fyzická atraktivita a úprava zevnějšku je jedním z klíčových kritérií komparace, která slouží jak k utváření skupinové struktury, tak k budování osobní identity jednotlivých dívek a chlapců. Dospívající bývají konformní vůči ideálu krásy, který ve skupině převládá. Velice často se jedná o ideál, který je plně převzat z celospolečenského ideálu, neboť dospívající sdílejí a akceptují mediální zdroje reprezentující tento ideál (Campbell 2000). Z našich studií vyplynulo, že vzhledové normy jednotlivých tříd sice jsou blízké, ale přesto nejsou shodné, ačkoliv jsou dospívající vystaveni obdobným kulturním vlivům. To znamená, že třídní normy se mohou vyvinout specificky, a to v důsledku složení třídy a/nebo v důsledku pedagogického vedení. Jak naznačovalo porovnání tříd ve třetí studii, vzhled se může stát méně podstatným kritériem pro strukturaci kolektivu nebo se může představa ideálu krásy rozvolnit tak, aby zahrnovala i méně tradiční a striktní podoby.

Jak bylo řečeno, chlapecký ideál krásy se od mužského příliš neliší – oba zahrnují vysokou, atletickou a svalnatou postavu (Bačová, Matejovská 2003). Podle C. Beal (1994) získávají chlapci s maskulinním vzhledem, zvláště pokud nastupuje dříve než u ostatních, ve vrstevnické skupině prestiž a obdiv, jelikož se přibližují k estetickému ideálu dospělého muže. Naopak chlapci, kteří působí nemaskulinně, mají ve skupině problematické postavení, a to často více než nefemininní dívky. Jedná se o určitý genderový paradox, který vyplývá z následujících dvou skutečností: 1. maskulinita je vymezena úžeji a striktněji než femininita, takže vybočení z požadavků maskulinity je nápadnější a bývá silněji trestáno, zatímco naopak vykročení z femininity může

být i částečně oceňováno; 2. váha vzhledu v rámci maskulinity není tak velká jako ve femininitě.

Důsledky tohoto paradoxu se projeví i v našich studiích a spočívají v tom, že požadavky na chlapecký vzhled jsou dány spíše negací vzhledových charakteristik, které jsou asociovány s femininitou (např. absence vousů, specifické rozložení tuku v těle, viditelné zkrášlování), zatímco požadavky na dívčí vzhled jsou proaktivní. To způsobuje (spolu s osobnostním nastavením, které se formuje pod vlivem výchovy), že se chlapci nemusí cítit ideálem krásy tak silně ohroženi a dovoluje jim to k němu zaujímat pestřejší škálu strategií. Na druhou stranu to však neznamená, že by na ně ideál krásy neměl vliv. I proto, že představa maskulinního vzhledu je užší a sociální rizika jejího nedodržení jsou větší, se chlapci normám přizpůsobují. Genderová socializace ovšem v chlapcích nepodporuje estetickou senzitivitu, a proto méně než dívky reflektují svoji orientaci na vzhled. To jim komplikuje rozvíjení sociálního citu, prostřednictvím kterého by dokázali plně rozumět požadavkům na vzhled, a to v dimenzi míry úprav a v dimenzi situačnosti. Vzhled, který zlepšuje postavení chlapců v kolektivu, přitom musí být situačně přiměřený a „naturální“. Optimální chlapecký vzhled nesmí zviditelňovat větší zásahy a na rozdíl od dívčího optima se tak pohybuje na škále minimum – maximum spíše ve spodní části. Překročením hranice se chlapci vystavují riziku označení za homosexuály, což ve většině kolektivů (ne však ve všech) vyvolá jejich ostrakizaci.

Závěr

Uskutečněné kvalitativní studie ukázaly, že v adolescentních skupinách hraje vzhled významnou roli, ačkoliv ve svých deklaracích to studující spíše odmítají. Nároky na chlapecký zevnějšek v porovnání s nároky na dívčí vzhled se týkají jiných oblastí a působí zdánlivě menší silou, protože fyzická atraktivita nemá v maskulinitě tak klíčové postavení. Nicméně přesto se jedná o důležitý parametr, který vstupuje do dosahování pozice v třídním kolektivu. Nenaplnění představ o optimálním vzhledu může snižovat sebepojetí chlapců, ale také ohrožovat jejich postavení ve skupině. Platí to však zejména o případech, kdy vzhled působí femininním dojmem nebo asociuje pro femininitu adekvátní (tudíž vysokou) míru péče. Sociální normy definující podobu a důležitost ideálního vzhledu se v jednotlivých třídách mohou vyvíjet specificky, a proto v některých kolektivech k ostrakizaci nepřiměřeně vypadajících chlapců nemusí docházet.

Větší část těchto zjištění koresponduje se zahraničními výzkumnými výsledky, v některých aspektech jsme však dospěli k novým či odlišným závěrům. To se týká zejména síly vlivu ideálu chlapecké/mužské krásy, kterou pokládáme za podobně velkou jako v případě ideálu ženské krásy, ovšem s tím, že má vzhledem k odlišnému nastavení identity velké části chlapců (v důsledku genderové socializace zdůrazňující nezávislost) jiné konsekvence. Chlapci se s tlakem vyrovnávají pomocí takových identitních strategií, které i v případě nenaplnění ideálu zásadně neohrožují jejich tělesné

sebeпоjetí. Tento závěr byl vedlejším výsledkem našich studií, a proto jej v tuto chvíli považujeme spíše za hypotézu, která vyžaduje podrobnější prozkoumání. Velmi přínosné by bylo detailně popsat identitní strategie používané chlapci a dívkami při vyrovnávání se s ideálem krásy, a to zvláště u osob, které tento ideál nenaplní, ale přitom nevykazují vyšší míru nespokojenosti.

Dalšími tématy, která by měla být podrobena hlubšímu prozkoumání, podle našeho mínění jsou: 1. vztah explicitních a implicitních postojů k obsahu a důležitosti vzhledu coby hodnotícího kritéria a vztahutvorné charakteristiky; 2. formování třídních vzhledových norem na pozadí společenského ideálu krásy s akcentem na identifikaci ovlivnitelných faktorů, které způsobují vytvoření norem s menším významem a volnějším pojetím ideálního vzhledu.

© Irena Smetáčková, Helena Čechová,
Karolína Klasová, Barbora Slavíčková, 2013
© Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2013

Literatura

- Bačová, V., Mikulášková, G. 2000. „Rodové přesvědčení a rodové indentifikace adolescentních chlapců a dívek.“ *Československá psychologie*, roč. 44, č. 1: 26–44.
- Bačová, V., Matejovská, I. 2003. „Maskulinita ako sociálna norma u adolescentných chlapcov a dievčat.“ *Československá psychologie*, roč. 47, č. 1: 19–30.
- Beal, C. R. 1994. *Boys And Girls: The Development Of Gender Roles*. London: McGraw-Hill Inc.
- Bem, S. 1993. *The Lences of Gender: The Transforming the Debate on Sexual Inequality*. New Haven: Yale University Press.
- Berry, B. 2008. *The Power of Looks. Social Stratification of Physical Appearance*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Blatný, M. 2001. *Sebeпоjetí v osobnostním kontextu*. Brno: Masarykova univerzita.
- Bourdieu, P. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- Brown, L. M., Gilligan, C. 1992. *Meeting at the crossroads: women's psychology and girls' development*. Boston: Harvard University Press.
- Campbell, R. 2000. *Media and Culture*. Boston: Bedford/St. Martin's.
- Campbell, N. 2005. *A brief introduction to the philosophy of mind*. New York: Broadview Press.
- Čechová, H. 2011. *Pojetí role spolužáka a spolužačky z pohledu adolescentních dívek a chlapců*. Bakalářská práce. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.
- Fialová, L. 2006. *Moderní body image. Jak se vyrovnat s kultem štíhlého těla*. Praha: Grada.
- Foucault, M. 2007. *Slova a věci*. Brno: Computer Press.
- Franěk, M., Bílek, M. 2011. „Co je krásné, je také dobré? Stereotypy spojené s fyzickou atraktivitou.“ [online]. *Psychologie dnes*, č. 3. [cit. 10. 1. 2013]. Dostupné z: <<http://www.portal.cz/casopisy/pd/ukazky/-co-je-krasne--je-take-dobre--stereotypy-spojene-s-fyzickou-atraktivitou/44028/>>.
- Frederickson, B. L., Roberts, T. A. 1997. „Objectification theory: Toward understanding women's lived experiences and mental health risks.“ *Psychology of Women Quarterly*, Vol. 21: 173–206.
- Jones, D. C., Crawford, J. 2006. „The peer appearance culture during adolescence: Gender and body mass variation.“ *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 35, No. 2: 257–269.
- Kimmel, M. S. 2000. *The Gendered Society*. New York: Oxford University Press.
- Klasová, K. 2010. *Formování struktury třídy v důsledku třídního ideálu krásy*. Bakalářská práce. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.
- Langmeier, J., Krejčířová, D. 2006. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing.
- Lippa, R. 2009. *Pohlaví, příroda a výchova*. Praha: Academia.
- Lipovetsky, G. 2007. *Třetí žena: neměnnost a proměny ženství*. Praha: Prostor.
- Macek, P. 2003. *Adolescence*. Praha: Portál.
- Rašticová, M. 2009. „Prediktory nespokojenosti s tělem a souvislosti s depresí v adolescenci.“ *E-psychologie*, roč. 3, č. 1: 30–42.
- Renzetti, C. M., Curran, D. J. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- Slavíčková, B. 2011. *Ideál mužské krásy v adolescenci*. Bakalářská práce. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.
- Streeter, S. A., McBurney, D. H. 2003. „Waist-hip ratio and attractiveness: New evidence and a critique of “a critical test”.“ *Evolution and Human Behavior*, Vol. 24: 88–98.
- Unger, R. K. (ed.). 2001. *Handbook of Psychology of Women and Gender*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Wolf, N. 2000. *Mýtus krásy*. Bratislava: Aspekt.

Poznámky

- 1 Tento článek vznikl s podporou projektu „Nerovné podmínky škol – nerovné šance žáků“ financovaného Grantovou agenturou ČR. Číslo projektu P407/11/1556.
- 2 Zrod ideálu krásy jako široce sdílené normativní představy nastal v první polovině 19. století v důsledku rozvoje tiskařských a fotografických technologií na jedné straně a médií na straně druhé (Wolf 2000). Vztah mezi ideálem krásy a médii ovšem není kauzální. Představa krásy byla a je médii vytvářena, ale zároveň média v prezentované představě krásy reagují na dominantní společenské představy o ideálním vzhledu (Campbell 2000).
- 3 Například v 90. letech 20. století vážila typická modelka o 8 % méně než průměrná americká žena, dnes se toto číslo pohybuje okolo 23 % (Berry 2008: 6).
- 4 Vůči požadavku vyváženosti ženských obličejů tvoří výjimku oči. Velké a výrazné oči zvyšují pravděpodobnost ohodnocení obličeje jako krásného. Dominantní oči jsou atributem dětských obličejů (či obecně mláďat), a proto se tento požadavek vůči ženské kráse interpretuje jako preference nezralosti, naivity až závislosti žen (Wolf 2000).

5 Tento požadavek prodělává v současné době proměnu. Podle Americké akademie kosmetické chirurgie výrazně přibývá mužů, kteří podstupují zkrášlovací operace. V roce 1980 muži tvořili 10 % pacientů plastické chirurgie, v roce 1994 jich bylo již 26 % a jejich podíl stále stoupá. Muži nejvíce usilují o zvětšení svalové hmoty pomocí silikonových výplní, nechávají si odsávat tuk, vyhlazovat vrásky a implantovat vlasy (Spindler in Renzetti, Curran 2003).

6 Dospívání bývá ohraničováno pomocí fyzického vývoje – zahajuje jej tělesný spurt a pohlavní zrání přibližně kolem 12. roku a je ukončeno po 20. roku zastavením tělesného růstu a pohlavní zralostí. Protože je však dospívání sociálním konstruktem, je důležité (ba důležitější) vymezovat jej prostřednictvím psychické, sociální a materiální emancipace. Kulturní představy vázané na dospívání obě roviny (osobnostně-sociální a fyzické) propojují.

7 Je však nutné vidět i situace, kdy rozpor mezi představou dospívající dívky či chlapce o vlastním těle není totožný s požadavky okolí, avšak sebehodnocení tím ohroženo není. Rozpor může být dokonce žádoucí, neboť se jedná o formu vzdoru (rodiče chtějí mít upravenou holčičku, dívka však rebeluje a chodí výrazně nefemininně upravená). V tom případě však bývá důležitý podporující vliv vrstevnických skupin, zvláště subkulturních.

8 Jedno z vysvětlení této atraktivity spočívá v obranné reakci na silnější postavení žen, kterým může být tímto ideálem fyzicky slabé dívky/ženy jejich nové silnější postavení odejmuto. Stejná hypotéza také zpětně vysvětluje prosazení Twiggy jako ideálu ženské krásy v 60. letech 20. století, kdy probíhala druhá vlna feministického hnutí.

9 Ačkoliv je nespokojenost s vlastním tělem vyšší u dívek, pro obě skupiny platí, že jedním z hlavních faktorů vyvolávajících nespokojenost je tělesná hmotnost (Jones, Crawford 2006).

10 Vzhledové normy fungují nejen jako kritérium hodnocení druhých lidí i sebe samých, ale také jako vodítko v péči o vzhled. Na požadovaném vzhledu je nutné pracovat a prezentovat jej. Například požadavek na svalnatou postavu

u chlapců povede k tomu, že začnou chodit do posilovny až užívat steroidy. Čím více aktivit cílový vzhled vyžaduje, tím silněji bude ideál krásy strukturovat život dospívajících a tím větší váhu mu budou muset přikládat, aby si obhájili množství času a energie, které svému vzhledu věnují.

11 Jak bylo uvedeno výše, obdobné mechanismy fungují ve vztahu k celospolečenskému ideálu krásy. Lidé, kteří jsou vnímáni jako atraktivní, mají širší sociální sítě i větší šanci získat prestižnější a lukrativnější zaměstnání, neboť se jim snadněji daří přesvědčit okolí o svých kvalitách (Berry 2008).

PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D., působí na katedře psychologie Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Věnuje se zejména psychologii genderu, pedagogické a sociální psychologii. Ve výzkumných i aktivistických projektech rozpracovává otázku genderové socializace a genderových nerovností ve vzdělávání. Korespondenci zasílejte na: irena.smetackova@pedf.cuni.cz.

Bc. Helena Čechová vystudovala bakalářský obor psychologie a speciální pedagogika a pokračuje v magisterském studiu psychologie na Pedagogické fakultě UK. Věnuje se homofobii v žákovských kolektivech a psychologické problematice transgender osob. Korespondenci zasílejte na adresu: helen.cechova@gmail.com.

Bc. Karolína Klasová vystudovala bakalářský obor psychologie a speciální pedagogika a pokračuje v magisterském studiu psychologie na Pedagogické fakultě UK. Korespondenci zasílejte na adresu: karolina.klasova@klikni.cz.

Bc. Barbora Slavičková vystudovala bakalářský obor psychologie a speciální pedagogika na Pedagogické fakultě UK a pokračuje v magisterském studiu genderových studií na Fakultě humanitních studií UK. Věnuje se konstrukci partnerství. Korespondenci zasílejte na adresu: barbora.slavickova@seznam.cz.